

LITTERATUR

KRISTENDOM OCH LITTERATURHISTORIA

Fil. dr *Erik Hj. Linders* stora översikt över de fyra första decenniernas svenska litteratur har av en ganska enhällig kritik hälsats som ett välavvägt, kunnigt och välskrivet arbete. I själva verket står det också i fråga om litterär uppfattning och fin analys på ett högre plan än det närmaste föregående bandet — i sig förtjänstfullt —, som skrevs av professor Gunnar Castrén. Erik Hj. Linders stil har tidigare — särskilt i doktorsavhandlingen — besvärats av en viss journalistisk okonstnärlighet. Här skriver han nästan genomgående inte bara vårdat utan personligt och vackert. I flera avsnitt har hans inlevelse i diktarnas verk eller öden varit så stark, att den inspirerat honom till lysande formuleringar; kapitlet om Erik Lindorm är sålunda mönstergillt.

Allt detta kan och bör man villigt erkänna. Ändå läser man denna lärda och samvetsgrant utformade bok med icke bara förvåning utan besvikelse. Jag tvekar icke att säga, att den för svensk kristen dikt är något av en katastrof, ja, det är min tro, att den kommer att betyda, att svensk litterär-andlig utveckling försenas med ett par decennier.

En framställning som denna är nämligen i mycket hög grad normgivande. Var och en, som i unga år läst motsvarande delar av Böök-Sylvan eller Schüek-Warburg, vet, hur hans egna omdömen fastlades av dessa auktoriteter. För unga sinnen finns det knappast någon appell mot sådana framställningar, vilka i generationer kommer att i gymnasier och vid universitet pluggas in som kursläsning. En och annan läsare, utrustad med självständigt omdöme, kommer givetvis att snart nog kunna bilda sig en egen bild av denna epoks litteratur. Men för det stora flertalet kommer Linders skildring att ha sin giltighet, ända tills — om kanske trettio år — en ny framställning kan vara behövlig.

Linders föregångare äro naturalister, Schüek närmast en programmatisk positivist. Erkännas bör, att Linder knappast ägt full frihet: han har måst anpassa sig efter sina föregångare för att icke alldeles spränga verkets enhetlighet. Men detta är endast en halv ursäkt. Ty det otroliga är, att Linders egen grundsynpunkt i detta arbete är den naturalistiska. Alla vet, att Linders egen åskådning är kristen. Denna kristna åskådning märker man icke i hans bok. Han skriver, *som om* han vore naturalist. Boken är alldeles sådan, som den skulle blivit, om den författats av låt oss säga Ivar Harrie, Stig Ahlgren eller Holger Ahlenius, d. v. s. av författare, som veterligen aldrig snuddat vid den religiösa upplevelsen.

Mången kommer säkert att i detta se en prisvärd objektivitet. Na-

turligtvis begär heller ingen, att Linder skulle ha gjort propaganda för kristna idéer eller behandlat icke-kristna eller anti-kristna författare snävt. Hans »fel» är ett helt annat och alldeles överraskande. Han skriver, som om han själv saknade all erfarenhet av religiöst liv (vilket alla vet, att han *icke* gör). Han lär ha låtit undfalla sig ett ord om att han i denna framställning måst behärska sig för att icke ge sina kristna vänner för stor plats. Det är alldeles i sin ordning. Men det är inte alls i sin ordning, att han skrivit, som om han icke kände människans och själens djupupplevelser.

Vad det främst gäller, är detta: Linder har accepterat en värderingsnorm, som utbildats under positivismens epok. Han tycks inte ana, att en kristen grundåskådning automatiskt medför en helt annan värdering. Vi har i vårt land blivit så vana vid den naturalistiska synen, att vi numera knappast kan frigöra oss från den. För Warburg var allt, som kommit i tryck, litteratur; *stor* litteratur var för honom det samma som ofta omtryckta eller diskuterade böcker. Schück såg i stort sett med samma ögon men använde vid sidan en annan norm: han tog med, vad han tyckte var »roligt», och han gick förbi, vad han tyckte var tråkigt — det sista motsvarade religiös idédiktning, mystik och filosofi, som han aldrig kunde på allvar intressera sig för. Sedan den gamla ideal-estetiken vissnat bort, har man dragit sig fram med mycket improviserade och sällsamma normer, och det kan verkligen ifrågasättas, om den äldre estetik, vilken Henrik Schück berömde sig av att ha dödat vid våra universitet, bedömde vår litteratur lika orimligt som i varje fall vår efternaturalistiska kritik. Efter Schück slutade man att bedöma de litterära verken endast efter deras »skönhet». Numera torde man räkna böckernas instruktiva, upplysande värde som en viktigare norm än deras skönhet eller andliga nivå. En bok anses bli »bra», om den talar om hur det ser ut på ett visst håll i samhället, som ingen tidigare berättat om! Somliga litteraturhistoriker ha slutligen anlagt en tredje norm: bra böcker kan endast skrivas av bra, d. v. s. moraliskt fullgiltiga, författare; Böök har motiverat detta särskilt tydligt i fallet Strindberg, som han av viss anledning länge ansåg moraliskt undermålig.

För en kristen syn måste nu värdeordningen bli en helt annan. I samtida estetik har ett betydande arbete nedlagts på utformandet av en andlig värdeskala för litteraturen. Det skulle föra för långt att här utförligt ingå på detta problem. Jag nöjer mig med att hänvisa till Jacques Maritains arbeten, där denna normerande skala motive-rats med stor skarpsinnighet och konsekvens. Om man frånser det formella, som är ett problem för sig, måste för den mogna kristna bedömaren sådana böcker tillerkännas ett företräde, vilka behandla människans högsta andliga erfarenheter. Lägst på skalan måste naturligtvis komma arbeten, som genom sin grundsyn degraderar människan, avslöja författarens okunnighet om människans andliga kallelse, om religionens och mystikens djuperfarenheter och om samvettslivet. Kanske förstår man tanken lättare, om jag illustrerar den med en sammanställning av två litterära grenar: mystikernas skildringar av själens möten med Gud och vägen till denna »unio mystica»

— vilken Söderblom envist hävdade var en lika väsentlig kategori inom protestantisk som inom katolsk religiositet — och den samtida efternaturalistiska s. k. människoskildringen, vilken naturligtvis icke är någonting annat än en människoförfalskning. Det *måste* bli en konsekvens av en kristen grundåskådning, att den senare genren är den förra underlägsen: även om man frånser det formella problemet, bör det icke kunna råda någon diskussion om att Dostojevskijs arbeten tillhör en högre litterär genre än t. ex. Flauberts och Zolas, helt enkelt därför att hos de två senare — lysande — författarna människans väsentliga erfarenheter saknas.

Naturligtvis kompliceras problemet av den formella frågan: en tänkt religiös författare av verklig andlig rang, vilken skriver formellt illa, kan naturligtvis icke accepteras som fullödig och utan vidare placeras före en tänkt naturalistisk författare, vilken skriver lysande. Det egendomliga är emellertid, att dessa två problemkomplex icke äro isolerade: det formella konstnärskapet är nämligen i viss grad beroende av också den andliga mognaden.

Linder åtar sig naturligtvis icke att exakt värdera de svenska författarna i modern tid; över huvud är hans arbete förebildligt anspråkslöst i sina tonfall. Det är icke absolut avgörande, om en författare fått fem och en annan tio sidor i hans framställning, ty naturligtvis kan det hända, att en mindre betydande författare för att rätt kunna analyseras verkligen kräver flera sidor än en betydande diktare. Ändå är det tydligt, att Linder med största noggrannhet beräknat antalet sidor efter den betydelse han tillmäter de olika författarna. Och det är här det ödesdigra i hans bok först framträder. Vi ha i decennier skrattat åt de pekoraster, som Karl Warburg tog med i ännu andra upplagan av sin litteraturhistoria. Det är min tro, att Linders bok om ett par decennier kommer att göra ett ännu mer spöklikt intryck. —

Vilken är ur kristen synpunkt den mest betydande boken i modern svensk litteratur?

Frågan kan väl icke med säkerhet besvaras. Men för att komma i närheten av det riktiga svaret måste en kristen granskare söka efter en bok, som rymmer själens djupaste erfarenheter, d. v. s. som hunnit nära Gud, och som dessutom äger en personlig och fulländad form. Det visar sig, om man anlägger denna stränga norm, att de flesta verk förlora sitt intresse. Vissa verk av Sven Lidman komma i fråga. Vissa böcker av Billing och Söderblom likaså. Men håller man sig till den icke-vetenskapliga litteraturen, förefaller det troligt, att vi i modern svensk litteratur endast äger *en enda* mystiker av högsta klass, vilken dessutom klätt sina tankar i en lödig form. Det är Arnold Norlind. Särskilt så som han framträder i hans makas, Emilia Fogelklous, bok »Arnold» (som är den moderna svenska bok, vilken jag själv sätter högst), är det uppenbart, att han både som karaktär, ande och skribent fyller de högsta krav. Även Vilhelm Ekelunds finaste aforismer skildrar en andlig kamp på ett lägre stadium. Det finns hos Ekelund alltid kvar ett betydande mått av föroreningar — människoförakt, högmod, revanschlust, personliga ressentiments — vilka tillsammans

hindra hans framträngande till de högsta sfärerna. Hos Norlind är sikten fri.

Arnold Norlind finns icke behandlad i Linders bok!

Detta kan icke förklaras av formella skäl, ty han har med författare, som använt alldeles samma meditativa-aforistiska form. Linder har helt enkelt icke upptäckt Norlind. Han har icke mött den högsta sfären av andligt litterärt liv. Fråga är, om han anar dess existens.

Detta är ingenting mindre än tragiskt. Vad hjälper det, om vi andra i enstaka essayer försöka peka på Arnold Norlind? Den stora massan litteraturvänner kommer att i decennier av Linder föras förbi det finaste källsprånget i modern svensk litteratur, det kanske enda flöde av ren mystik, som vi äga.

Kanske förstår man bättre, vilken katastrof detta är, om man betänker, att den enda möjlighet till en förnyelse av vår litteratur, till en frälsning ur dess nuvarande naturalistiska dekadens, ligger i en anknytning till den höga linje, vilken Arnold Norlind och hans maka representerar. T. o. m. en icke-kristen men ytterst fint utrustad kritiker som Karl Vennberg förstår detta. Linder förstår det icke.

Tyvärr är fallet Norlind icke ensamstående i hans bok. Han gör sig skyldig till samma blindhet nästan överallt, där han står inför djupa kristna erfarenheter. Han skildrar sakkunnigt och varmt de humanister och naturalister, som bestå sig med enstaka inslag av kristen pietet eller små svall av personlig fromhet eller oändlighetsmystik. Men där han möter den stora kristna andliga kampen, blir han underligt osäker, ja, i många fall upprörande orättvis. Ett annat exempel är Karl Ragnar Gierow. Linder behandlar författare som Erik Asklund, en betydelselös kåsör, Rudolf Värnlund, en förvirrad och formellt hopplös naturalist, utförligare än han behandlar Gierow, som icke ens får sitt porträtt! Att hans lyrik avvisas, kan förklaras, om också icke försvaras, därför att dess djupa originalitet icke lätt avslöjar sig, därför att denne diktare — förmodligen för att undgå sin dragning till virtuositet — avsiktligt sökt sig till en svärgenomskådlig och för läsaren krävande form. Men hur är det möjligt att Linder icke ser, vilka i vår unga litteratur unika värden, som finns i Gierows dramatik, vilken dock dagskritiken förstått att uppskatta? Med en enda avvisande glosa behandlas sålunda dramat »Helgonsaga», som kanske är det viktigaste dramat i vår litteratur efter Strindberg, det enda försök vi ha under de senare decennierna att gestalta den kristna personlighetskampens största problem. Jag är icke blind för detta dramas svagheter; jag tycker icke det är alldeles lyckat. Men när man ser, med vilket allvar Linder behandlar dussintals naturalistiska struntromaner, blir man upprörd över att se detta stort anlagda verk avvisas. Med de proportioner, som gäller i Linders verk, skulle enligt min mening Arnold Norlind haft cirka tjugofem, Gierow cirka tolv sidor.

Däremot är det en eftergift för dagens naturalistiska litteraturmoder att över huvud omnämna en habil kåsör som Asklund, som aldrig skrivit en enda verkligt läsvärd bok, eller att mer än snudda vid författare som Värnlund (Ragnar Holmström, som helt förbigåtts,

är då en betydligt bättre författare). Orimligt är det också att offra utförligt utrymme på stendöda ungdomsromaner av Eyvind Johnson. Var man slår upp i Linders bok, finner man nya exempel på hans ödesdigra bundenhet av naturalistiska fördomar. Han granskar och refererar allvarligt de enklaste naturalistiska produkter, men han endast omnämner ett så praktfullt, ur litterär och andlig synpunkt så lysande verk som Harry Blombergs två romaner om Jacob Boëthius! Han tar Ludvig Nordströms förfärliga totalism på fullt allvar: det är annars en av de mest naiva och genanta intellektuella förvillelser, som vår moderna litteratur känner och borde med tystnad förbigås. Han behandlar ytterst utförligt en så alltigenom obetydlig — om också sympatisk—epigondiktning som Gunnar Mascoll Silfverstolpes; denne diktare får i det närmaste lika stort utrymme som en genial skald som Bertil Malmberg, kanske den enda av våra samtida diktare, som på allvar kan jämföras med nittioalets största. Linder tycks icke ana, att Silfverstolpes andliga erfarenhet är miniatyrartad, gymnasistmässig, medan Malmberg i decennier tumlat med människolivets högsta problem och avvunnit sin kamp (som förts till blods) de utsöktaste estetiska värden. Den diktare, som skrivit »Dåranne» — för att nu bara nämna *ett* exempel — har därmed nått samma nivå som Fröding i dennes högsta diktning. Och dramat »Excellensen» rymmer en andlig erfarenhet vida högre än t. ex. den som återfinnes i Pär Lagerkvists metafysiska dramer. — En ren lyrisk epigon som Berit Spong behandlas på tre sidor med porträtt — jämför Gierow! Gustaf Hellströms tidigare romaner underkännas visserligen rättvist, men Linder är så förblindad av gängse litteraturmoder, att han icke kan genomskåda ytligheten, oandligheten och betydelselösheten av även Hellströms senare romaner (med undantag för lyckokastet »Snörmakare Lekholm får en idé»). Även den som tror, att romaner bli bra, därför att de redogöra för miljöer, borde bli betänksam inför Hellströms sätt att skriva idéhistoriska skildringar. Prof. Andrén har avslöjat hans ovederhäftighet i den del av hans självbiografiska serie, som behandlar engelska förhållanden: han följde ytterst noggrant en känd engelsk politisk memoar men förlade den till — fel epok! När Hellström skall skildra bergsonismens inbrott i vårt eget land, orkar han icke gå tillbaka till Bergson själv utan nöjer sig med en senare liten populärskrift av Landquist som källa. När han skall skildra Bengt Lidforss' sammanstötning med teologerna i Lund, låter han visserligen BL framträda med sina egna ord, men mot dessa ställer han — som Linder också påpekar — ett referat av Landquist av Söderbloms bok »Religionsproblemet», som hör hemma omkring tio år senare! Detta och en mängd liknande misstag och ytligheter gör Hellströms tidsromaner ur denna synpunkt rätt värdelösa. Därtill kommer att de i sin människoskildring äro alltigenom klichéartade. Linder har varit på väg att ana detta, men i sista stund har han saknat mod: akademikern Hellström, prisad av vår naturalistiska pressopinion, står kvar i bredd med Sven Lidman, Elin Wägner och Hjalmar Bergman! Linder skulle här ha kunnat nå fram till en rätt värdering även utan att gå utanför naturalismens sfär. Hade han dessutom mätt denne

författare med de djupare krav, som varit på sin plats — och alltså sökt efter egen andlig erfarenhet i hans verk —, skulle resultatet ha blivit än mer förkrossande.

Det nu sagda får icke tolkas, som om jag kräver utförlig plats för varje diktare, som råkar behandla kristna erfarenheter. Ett gott exempel är Jarl Hemmer. Det är tydligt, att denne författare från oändlighetsmystik höjde sig till personlig mystik: hans kamp var så krävande, att han till sist krossades. Den diktsamling, han skrev 1939, »Klockan i havet», är innehållsligt sett av stor vikt. Jag kan visserligen icke acceptera, att den avvisas på en enda rad, när fullkomligt efemära produkter av Sandgren eller Kerstin Söderholm refereras med stor högaktning, eller när Ferlins glada positivvers tas på allvar som dikt. Men det är ändå riktigt att ge Hemmer en snäv behandling: hans form är nämligen alltigenom epigonmässig, delvis rent okonstnärlig; detta har ett tragiskt, djupare sammanhang med brister också i hans andliga självständighet.

Ett annat exempel är Bertil Malmberg. Det är icke bara därför att Bertil Malmberg skrivit kristna verk som »Sångerna om samvetet och ödet» och »Excellensen», som han bör behandlas utförligt. Hans sista diktsamling, »Men bortom marterpålarna», är av samma andliga vikt som de verk, där han närmade sig kristendomen. Linder tycks emellertid icke ana den andliga valörskillnaden mellan de kopparslagare, som diverse patetiska undergångsdiktare stilisera till högtidlig världssmärt, och det fruktansvärda andliga, reella äventyr, som Bertil Malmberg kastat sig in i sin sista utvecklingsfas. Andra diktare skriva om upplösningen, därför att de icke känna något annat element. Men Malmberg har efter moget övervägande lämnat den andliga värld, vilkens verklighet han erkänner, och *valt* undergångens, upplösningens, demoniens väg. När han i sin sista, i sanning fasansfulla, diktsamling, hyllar sanningens relativitet, personlighetens upplösning, glidandet, växlandet, så är detta icke en litterär pose utan ett sannskyldigt djävulskontrakt: en högsinnad och djupsinnig diktare, som är väl förtrogen i varje fall med lagen om också icke med nåden, väljer saktmodigt den andliga döden och försvär sig — enligt kristen uppfattning — till djävulen. Det är den enda verkliga demonien i svensk lyrik. Det är detta autentiska andliga äventyr, som ger Malmbergs senare diktning dess innebörd — en kristen måste kalla denna innebörd tragisk, men därav minskas icke det estetiska skådespelets storslagenhet och prakt. Man bör läsa de betraktelser av t. ex. Johannes Edfelt som Malmbergs senare diktning framkallat: detta mästartarens avsked från kristendomen och kontrakt med demonien har i vissa kretsar av asfaltlitteratörer hälsats med ett outhärdligt fnissande av tillfredsställelse och samförstånd.

Den naturalistiska modeskolan i svensk litteratur har all anledning att jubla. Men för svenska kristna diktare betyder Linders arbete ett nytt hinder, som i decennier kommer att försvåra deras gärning.

Sven Stolpe.

CHURCHILLS KRIGSMINNEN

STORMMOLNEN HOPAS

Den som läst böcker av Winston Churchill torde ha konstaterat, att han är en ovanligt god stilist. I föreliggande arbete om det andra världskriget, vilket väl blir det största och förnämsta av hela hans vidlyftiga och mångskiftande produktion, kommer hans stilistiska färdighet till sin fulla rätt. I förordet till första bandet betonar han, att han skildrar sitt livsverk. Som helhet betraktat är redan detta band i högsta grad imponerande som litterär prestation. Det mesta är märkvärdigt medryckande med hänsyn till hans levande tro på sina åsikters riktighet, hans förhoppningar om det brittiska väldets bestående plats i världskulturens utveckling och hans starka övertygelse om att han slutligen skall få i ledande ställning ägna hela sin viljestyrka, sin erfarenhet och sin oförskräckthet i dess tjänst. Hans tro på sig själv får oupphörligt ny näring av hans förmåga att intuitivt kunna bedöma den närmaste framtiden på förvånande riktigt sätt. Ur olika synpunkter erbjuder arbetet en både underhållande och lärorik skildring ej blott för den brittiska allmänheten utan även för alla politiskt intresserade i de länder, som vi räkna till demokratierna.

Men det vore överdrivet att kräva, att hela framställningen skulle stå lika högt. Längre motgångstider och speciellt döda perioder inverka helt naturligt nedstämmande på denna eldsjäl. Man bör nämligen hålla i minnet vid läsningen, att Churchill är i allra högsta grad en handlingsmänniska. Då han skriver, att några år av de elva, under vilka han stod utanför regeringen, hört till de bästa han haft, har man en smula svårt att taga detta efter bokstaven. Hans energi tog sig också under de åren uttryck i mångahanda sysslor: han skrev historiska arbeten och politiska artiklar, hans hobby var bl. a. att agera murare och att modernisera familjegodset samt ej minst att skriva ett oräkneligt antal brev. Under elvaårsperioden intresserade han sig speciellt för Indiens orubbade kvarstående inom imperiet och faran från Tyskland. Detta senare ämne omfattade han med verklig lidelse. Då han i ingendera frågan lyckades få större gehör för sin uppfattning, växte inom honom en bitterhet som han ej hade lätt att frigöra sig ifrån.

Man kan så mycket lättare förstå hans inställning som han med fog framhåller (sid. 200—201), att hans antityska politik allenast var ett fullföljande av en långvarig tradition. »I fyrahundra år har Englands utrikespolitik», skriver han, »gått ut på att motsätta sig den starkaste, aggressivaste, mest dominerande makten på kontinenten och särskilt att hindra, att Holland och Belgien faller i händerna på en sådan makt.» Han tillägger, att England i alla situationer har valt den svåraste vägen (t. ex. mot Filip II av Spanien, Ludvig XIV, Napoleon och Wilhelm II av Tyskland), och att Englands politik inte tagit hänsyn till vilket land det var som sökte taga väldet.

Churchill upprördes i sitt innersta av att Storbritannien under Baldwins, MacDonalds och Neville Chamberlains ledning metodiskt och principiellt avrustade samtidigt med att Tyskland under Hitler använde alla medel för att snabbt uppnå en dominerande militär ställning inom Europa. Engelska regeringen sökte t. o. m. förmå Frankrike att likaledes minska sina försvarsanstalter. De brittiska och franska folken önskade bevara freden. Churchill skildrar Neville Chamberlains utrikespolitiska uppfattning (sid. 231) sålunda, att han såsom sin speciella uppgift önskade komma på vänskaplig fot med de italienska och tyska diktatorerna och ansåg sig även ha förmåga därtill. Som ett första steg till en allmän uppgörelse med Mussolini tänkte han sig erkänna den italienska erövringen av Abbessinien. Gentemot Hitler var han beredd till koloniala medgivanden. Samtidigt motsatte han sig varje iögonenfallande förbättring av det brittiska försvaret och blundade för nödvändigheten av ett intimt militärt och politiskt samarbete med Frankrike.

Denna brittiska utrikespolitik ledde till att Hitler tog hem det ena politiska och militära spelet efter det andra; den ledde till den ohyggliga Münchentragedien och Tjeckoslovakiens delning, där Churchill dock skjuter största skulden på Frankrike, som givit Tjeckoslovakien viss garanti; den ledde slutligen till att Hitler, under intrycket av att Storbritannien och Frankrike voro odugliga att föra krig, riktade sin militära övermakt emot Polen, som delades upp på Tyskland och Sovjet. Genom Tjeckoslovakiens erövring var måttet rågat även för Neville Chamberlain. Han insåg nu, att krig var nödvändigt, och medverkade till en upprustning, som dock kom så sent, att endast en defensiv krigsföring under en mellantid var tänkbar. Det tyska angreppet emot Polen den 1 sept. 1939 drog med sig brittiska och franska krigsförklaringar mot Tyskland.

Churchill och Chamberlain närmade sig denna tid varandra och på statsministerns förslag ingick Churchill i regeringen såsom medlem av en militär samordningskommitté, vilken uppgift kort efter kompletterades med chefskapet för marindepartementet. Men denna oerhörda arbetsbörda var ej tillräcklig för honom. För att uppfatta anledningen härtill får man kasta en blick tillbaka.

Under sin regeringslösa elvaårsperiod hade Churchill ytterligt skarpt angripit den sittande regeringen, men samtidigt stod han i allmänhet på god fot med dess ledande män. Utöver sin offentliga offensiv i underhuset sände han personliga brev med skarp kritik. Och omedelbart därefter kunde han träffa de angripna i förnämliga klubbar och under familjära former. Förklaringen ligger i den brittiska högaristokratiens familjetraditioner. Dess medlemmar bildade tillsammans en exklusiv grupp, där alla kände eller kände till varandra, där sönerna trädde in efter fäderna som arvtagare till stora jordagods och så gott som ärvde deras politiska ställning inom något av de stora partierna och i underhuset. Det var inga obekanta, som Churchill slogs med under elvaårsperioden, inga uppkomlingar, utan väl kända män, som ofta uppfostrats som kamrater i någon av de ledande internatskolorna. Därför kunde de umgås vänskapligt

Litteratur

med varandra mitt under skarpa kontroverser. Traditionerna underlättade för Churchill att brevledes läxa upp gamla vänner och skolkamrater — och detta gjorde han med besked.

När han sökte angiva en annan utrikespolitisk linje än regeringens, har man efteråt svårt att förstå honom. Då var han den verkliga optimisten. »Aldrig har ett krig varit lättare att förhindra», yttrade han. Han ådagalägger vid upprepade tillfällen en egendomlig tilltro till Nationernas förbund. Ännu år 1936 uttalade han i ett föredrag, att främjandet och stärkandet av NF kommer att erbjuda de bästa förutsättningarna för »ett försvar av denna ö» liksom för upprättandet av de höga universella mål, vilka engelsmännen funnit stå i naturligt samband med sina egna intressen. För en svensk bedömare, som sökt studera NF:s historia, ter sig denna optimism rätt besynnerlig. Redan vid nämnda tidpunkt var säkerligen NF:s kraftlöshet tillfullo konstaterad. Nedrustningskonferensens permanenta utskott ajournerades i juni 1934 på obestämd tid, och endast om dess uppgift kunnat realiseras torde NF:s prestige ha återupprättats.

Ibland retade Churchill upp gamla vänner, och då kunde han för en tid bli alldeles isolerad. Till konung Edward VIII:s abdikation intog han en hållning, som väckte den skarpaste kritik. Framställningen härav är emellertid så kortfattad, att den torde bli obegriplig för det stora flertalet av svenska läsare (sid. 210—211); här hade en längre not varit välbehövlig.

Sedan Churchill ånyo inträtt i regeringen, fortsatte han sitt politiska brevskriveri. Hans fruktansvärda angrepp på Neville Chamberlain utbyttes efter Storbritanniens inträde i kriget mot en allt intimare vänskap. Men Churchill kände sig ej tillfreds. Han måste diskutera och förhandla med regeringskolleger och andra: han kunde ej avgöra viktiga frågor omedelbart. Allt drog så onödigt lång tid. Han träffade premierministern nästan dagligen i samordningskommittén, men där fick han ej tillfälle att påverka honom tillräckligt. Han skrev därför till honom brev på brev, vilka Chamberlain ej alltid hade tid eller lust att besvara. Churchill meddelade också finans-, inrikes- och försvarsministrarna, hur de borde sköta sina fögderier, och samtidigt ledde han en allmän uppryckning av flottan och vad därtill hörde. Han framlade det ena omfattande programmet efter det andra; de diskuterades i samordningskommittén och ibland i regeringen, men blevo till hans förtrytelse resultatlösa. De gällde flottans inträngande i Östersjön och minering av de norska inomskärslederna, i båda fallen i syfte att hindra den svenska malmexporten över Luleå och Narvik; han ville förstöra Kielkanalen och förhindra den tyska fraktfarten på Rhen medelst bombfällning från flygplan. Att briter och fransmän genom dylika företag skulle bryta mot folkrätt och slutna avtal, ansåg han vara av underordnad betydelse. I ett fall vidtog han i sin egenskap av marinminister en klart folkrättsstridig handling. Han beordrade två brittiska jagare att gå in på norskt territorialvatten för att borda det tyska hjälpfartyget Altmark, vilket antogs hysa ett stort antal brittiska krigsfångar. Detta visade sig vara riktigt, men rättsgrunden för ingripandet var

obefintlig. Churchill skriver också (sid. 540), att han försatt Foreign Office i en verklig knipa och hade fullt klart för sig, att de vidtagna åtgärderna formellt sett voro allvarliga.

Man har flera uttalanden av honom i de hittills utkomna delarna om folkrätt och moral i förhållande till krigföring. Huvudsaken för honom var, att man övergick till offensiven. Här visade han sig vara en hård herre. Bergspredikan är den kristna moralens sista ord, skriver han (sid. 301). »Det är emellertid inte på en sådan grund som en regerings ledamöter ikläder sig ansvaret att styra en stat. Deras plikt är att ackordera med andra stater, så att tvister och krig undvikas och aggression i alla former, vare sig för nationalistiska eller ideologiska syften, omöjliggöras. Men statens säkerhet liksom de medborgares liv och frihet, av vilka regeringen har erhållit sin ställning, motiverar och försvarar, att användningen av kraftåtgärder icke utesluts, när enligt deras bestämda uppfattning ingenting annat återstår. Våld må användas, när omständigheterna göra det berättigat. Och i så fall bör det tillgripas, när situationen är mest gynnsam. Det är ingen idé att uppskjuta ett krig ett år, om det då blir ännu mera förbittrat och svårare att vinna. Inför dessa pinsamma dilemmor har mänskligheten många gånger under sin historia ställts. Den slutliga domen måste överlätas åt historien som har att ta hänsyn både till fakta, som parterna vid tillfället i fråga kände, och till sådana som sedermera kommit fram. Det finns emellertid en princip, som kan vara till god vägledning, nämligen att en stat måste hålla sitt ord och handla i överensstämmelse med sina fördragsenliga förpliktelser mot allierade. Det är detta som kallas heder. Det är förbryllande, hur ofta det som människorna kallar heder strider mot den kristna moralen.»

Längre fram, så sent som den 16 dec. 1939 (sid. 525) skriver han: »Den högsta domaren är vårt eget samvete. Vi kämpar för att återställa lag och rätt och skydda de små ländernas frihet. — — — Om vi handlade i NF:s namn och praktiskt taget som mandatär för detta i allt vad det representerar, skulle vi ha rätt, ja skyldighet att tillfälligtvis rucka på några av de konventionella bestämmelserna i själva de lagar vi söka upprätthålla och bekräfta. Småstaterna få inte binda händerna på oss, när vi kämpa för deras frihet och rätt. — — — Det skulle inte vara rätt eller förnuftigt att låta angriparstaten vinna *en* fördel genom att bryta alla gällande lagar och *en annan* genom att söka skydd bakom motståndarens instinktiva laglydnad. Det mänskliga, icke det legala, måste bli vår ledstjärna. Allt detta får historien döma om.»

Under motigheterna år 1940 talar han med förtrytelse om den aktingsvärda korrekthet, som hade berövat England och Frankrike allt strategiskt initiativ.

Motigheterna voro onekligen djupgående och svåra. Påtryckningar gjordes på Sverige att upphöra med malmexporten till Tyskland, men svaret blev av anförda skäl nekande, såsom den brittiska regeringen väntat. Norska regeringen motsatte sig mineringar på norskt territorialvatten. Slutligen gick den brittiska regeringen in för sådan

Litteratur

minering även emot Norges avböjande. Men beslutet kom försent. Tyskland hade samma planer och kom först. Brittiska expeditioner avsändes för att besätta Narvik, Trondhjem och Bergen; trupper landsattes, men efter stora fartygsförluster inskeppades trupperna igen och flottans övriga fartyg drogos tillbaka. Bristande samarbete mellan flottexpeditionernas och landtruppernas befäl bidrog till misslyckandet. En våldsamt storm bröt lös i underhuset och allmänna opinionen var upprörd. Kritiken riktades ej så mycket emot marinministern Churchill, eftersom de påtagliga bristerna i utrustning och ledning härstammade från tiden före hans återinträde i regeringen. Churchill ansåg en samlingsregering vara nödvändig, enär regeringsbördan i dåvarande situation var för tung för ett parti. Chamberlain kom till samma resultat och avgick, då hans försök att bilda en dylik regering ej lyckades.

Ganska enhälligt samlades de olika partierna omkring Churchills kandidatur. Konungen kallade honom till sig och anmodade honom att bilda den nya regeringen. Churchill var genast beredd. Enligt sin egen version svarade han, att det skulle han gärna göra. Några slutrader i första bandet må anföras: »Sålunda kom det sig, att jag på kvällen den 10 maj, när den väldiga kampen skulle ta sin början, bekläddes med statens högsta makt, som jag sedan i växande utsträckning utövade under fem års och tre månaders världskrig, vid vars slut, sedan alla våra fiender hade kapitulerat utan villkor eller stodo i begrepp att göra det, den brittiska väljarkåren omedelbart kopplade bort mig från all vidare befattning med dess angelägenheter.»

Dessa rader ge bilden av ett märkligt människoöde, av en stor mans segrar och nederlag. — Om Churchills oerhörda insats i det andra världskriget handlar det nyss utkomna andra bandet av hans krigsminnen.

Karl Hildebrand.